

EGAN

SUPLEMENTO DE LITERATURA DEL BOLETIN
DE LA REAL SOCIEDAD VASCONGADA DE AMIGOS DEL PAIS

Dirección y Redacción: A. Arrúe, A. Irigaray y L. Michelena

Redacción: SEMINARIO URQUIJO DE FILOLOGIA VASCA
Palacio de la Diputación de Guipuzcoa - SAN SEBASTIAN

IV Epoca

Vol. XXVI

Enero-Diciembre, 1967

Juan M. Altuna († 1868)

“Gernikako Arbola” ta Lekeitio

*«Bitaño» adiskideari, gainerako
zeetasunak billa ditzan.*

Ba da gure sorterrian musika kutsuzko oroitzapena damaigun mendixka. Zera, Lumentxa deritzona. Erriak, Kalbario izenez darabil maizenik, gurutze-bide pollita ta idurikorra baitu muiño bakar ta tuntur orrek.

Seireun urte beteko dira urrengo urtean, muiño orren barrenera eldu zirala Guzmango Domingo santuaren alabak.

Geroztik, noski, kantu gozoric ez da falta izan bazter beeratu orretan. Alegia, lekaime oien komentuetan, bai zaarrea, bai berriagoan.

Seigarren eunurte-buru orretan jaialdi bereziak izango baitira, egun batzuk oporretan emateko eldu berri generalrik, egin diguten eskariari ezin, ba, ezetzik esan. Eta orra, izneurtuak egin ditugu seigarren gizaldi ori aipatzeko, ta euskal-itzei, euskal-doiñu egokia asmatu ere bai.

Bestalde, mendixka orretan gora ta beera, amaika kantu berri eder ernarazi zituan Bizente Goikoetxea musikari azkarrak, emen, gure uri ontan egon izan zan urteetan eta egotaldietan; ain zuzen gure jaiotetxean bizi izan zan lenbizi onera etortzean.

Baiña orain astindu nai dugun zeraz ari generalrik, Lumentxa

mendixkaren mazelean dagoan illerrian, beste askoren artean datzan gorpua dugu aipagarri.

Gaiñean dugu, izan ere, Juan Maria Blas Altuna ta Maskaroa musikari ona il zaneko lenbiziko eunurteburua.

* * *

Durangon jaio izan zan J. M. B. Altuna ta Maskaroa.

Noiz, ordea, 1827 gn. ala 1828 garren urtean?

Ikasirik zituan musika gaiak, gai-maillako jakituriaz ondu nairik, Altunak, Paris-en egin zituan azkeneko estudio onuratsuak.

Noizarte egon zan Paris-en eta noiz eldu ote zan Lekeitio-ra, emengo organista izateko?

Oraindik orain, A. Zubikarai-ren luma urduriak adierazirik, arako «Ondarrutar abade» ospatsua, jaiotzez lekeitiarra izan zala jakin izan dugu.

Orraitio, ez dugu noski Altuna gurea zanik idatziko, baiña bai ordea, «Gernikako arbola» kantu ezagun eta maitagarriaz, ba duala zerikusi andirik gure sorterri onek.

* * *

Edonork daki Joxe Mari Iparragirre ospatsuaren ibilleren berri.

Bigarren karlistada, txit laburra arean, Catalunya aldean sortu ta aizatu zuten, 1847 gn. urtean, Tristany ta Ros de Eroles buruzagi ziralarik. Cabrera entzutetsua ere, arako Maestrazgoko katamotza, berriro sartu izan zan España aldera.

Tristany eta Ros berealakoan baitu zituzten eta armaz garbitu ere bai. Orrela, gudu biurtu ez zan matxiñada ori amaitu-ala, zenbait karlistak Frantzi alderako bideari ekin zioten, eta oien artean Joxe Mari ere joan zitzaigun, 1848 gn. urtean.

Frantziatik ere bialti egin zuten, ordea, Iparragirre. Ango errepublikazaleak aizatuta, an or emen ozenki ta bero xamar kantatu oi bait zuan Marsellesa dalakoa.

Geroztik batera bestera ibilli zan Suiza, Alemani ta Itali aldean, kanta kantari ta antzerti-taldeekin noski, gose-egarriak asetu bearrez. Geroago, Londreseraiño jo zuan, eta an, Mazarredo jeneralaz ezau-pidea ta zerbait artueman izanik, arek iritxi zion bere lurralderantz biurtzeko baimena.

Ta aukera ortaz baliaturik, uste danez 1851 gn. urtean azaldu zitzaigun euskal-lurretara.

Orduan kantatu bide zuan «Ara nun diran mendi maiteak» abesti xamurra.

Idazle zaarrak diotenez, famarik andiena eman zion kantua («Gernikako arbola» jakiña!), Madrilleko Montera kaleko kafetxe batean, San Luis izenekoan, lenbizi abestu omen zuan.

Ez dugu orrela uste. Bizkaian eta Gipuzkoan kantatu izan zuan aurretiaz, noski. Baiña, diotenez, Madrillen, ainbat euskaldun ikasle ta gaiñetiko euskal-semer engan sekulako zarrada egin omen zuan Joxe Mariren zortziko aberkoi arek.

Arik ganeko asteetan, Euskalerrian bertan, erriz erri jardun izan zuan Joxe Mari egoneziñak, euskal-biotzak zuzperten eta leen-miñez jartzen: «...Euskaldunen artean, guztiz maitatua».

Leenxeago Frantzi aldean gertatua, orduan bere sorterrian bertan ere gertatu zitzaion. Alegia, Joxe Mariren kantuak ez zirala ez ango ez emendiko gobernuaren gogoko eta, besterik gabe, baitu eta baitegian illunperatu zuten Iparragirre ederra.

Ta ereti artako kantua utzi zigun, beste zortziko bat:

«Kartzelan sartu naute
polliki polliki,
negar egingo luke
nere amak baleki...»

Anartean, ama gaisoa an zegoan Madrillen, eskolara joan zitzaion mutikoa, berriro noiz etxera biurtuko ote zan begira.

* * *

Urteak joan, urteak etorri, Iparragirrek asmatua zala uste izan zuten doiñua, arena ez zala agertu izan digute. Zalantzas ba zebillen aspaldi asko ta asko, Altuna-rena ote zan musika ura.

Eta orra. Berriki azaldu digute aldizkari batzuek, itzak Iparragirrerena izan arren, doiñua ez zala ez Iparragirrerena, ta ez Altuna-rena.

Altuna durangarra zan.

Eta Altunak ondotxo zekian, Garai errixkan entzundako doiñua. Egin egiñean, oraintsu arrotu diguten dantza zaar baten doiñua, «Dantzari dantza» bere izena.

Jakiña, komeni litzateke «Dantzari dantza» orren doiñua, zan bezela eukitea. Eta orduan, alkar erkatze lana egitea besterik ez, zortziko zaarra ta Altunak Iparragirreri eskiñi ziona berdiñak zenbaiten ote diran jakiteko.

* * *

Eta orain, goazen eunurte ta geixeago leenerantz.

Inglaterratik eldu ta geroago, noski, beiñola, Joxe Mari Iparragirrek Lekeitio-ra jo zuan, ibiltauna bait zan.

Karlista jatorrenak ongi ezagutzen zuten orduko ere, Iparragirre, lenengo gerrate azkenetan don Karlos-en beraren jarraigoan ibilli zalako, arako zauriak zirala ta ez zirala.

Oiñez etorri al zan, ala mandazaiekín? Dana dala, orien artean Beeko kalertzean zegoan ostatuan sartu zan Joxe Mari. Ta baita ango etxeko jaunak bereala ezagutu ere.

Taberna ori, Bittor Arroitaena zan, gaitzizenez Bittor Arrupaingo, ta baita Bittor Bizar ere. Erreketek kementsua bera, sarjentu maillara jasotakoa. Bizarra gizon arek!... Bai, eta ez nolanaikoa.

Guk ere ezagutu bait genduan, ba zuan izan ere Bittor-ek alako mixterio usaia. Gure denporako gertaldia izan zan urrengo au.

Bittor Arrupaingo min artuta zegoan, eta gero, erren eta koxo geratu zan. Ortuari erori omen zan. Baratz andi ta zabala zeukan, an Santa Kataliñara bidean. Txakoliña ere egiten zuan urtero, eta zenbait kupel egin ere.

—Maats-parrelak konpontzen diarduala jausi da Bittor, eta min eginda dago.

—Maats-parreletik jausi dala? Jum...!

—Zer, ba?

—Zer ba? Ez ete da jausi, gero, an Armiñako artzuluan, azken gerratetik gordeta daukazan armak garbitzen eta zertzen diarduala?

Azken-itxok egiazkoak dira, guk geuk entzunak umetako urte aietan. Eta geroztik, an ikusi oi genduan Bittor trinko eta koxo; arik eta zaarrez il zan arte, 1920 urte inguruan, aiton agurgarri ura.

* * *

Gorago aipatu egun artan, etxeko jaunak ondo baiño obeki artu izan zuan Joxe Mari Iparragirre bere ostatuan. Bapatean, an bertatik urbil zeukan bizartegira joan zitzaion Bittor, bere asmukide zan Popittori.

—Txo, Popitto! Etorri adi bertatik geurera! An yeukat Iparragirre geurea, kitarra ta guzti!

—Eztok egia izango!

—Ez be.

Popittotarrak, karlista sutsuak ezezik, musikazale purrukatuak ere ba ziran. Aipatzen dugun egun artarik urte asko geroago, Pio Baroja ere Lekeitiora etorri zan, eta zuzen zuzen, Popittoneko bizartegiaren goian ostatur jarri. Popittoren kitarra jotaldiak ain luze eta etengabeak izan oi ziralak, Pio asarratu eta suak arturik, andik aldegin omen zuan, esku-artean zeukan eleberria tajutzeko —Xanti

andia ote?— kitarra soñu ekin ura, atsegin ez baiña gogo aldagarri zitzaiolako.

Baiña biur gaitezen gure arira.

Arroita eta Maruri (Popitto) karlista asperreziñak, Iparragirre-ekin solasaldi gozoa izan zuten. Egun artan eta gaiñeko egunetan, alegia. Eta Bittor-ek jan eta edan galanki eman zion giputz ibiltariari.

Bertso ederrak zituela, ba, Joxe Marik, Gernikako arbola goratuaz antolatua, eta musika egokia asmatu eziñik zebillela.

Eta bapatean, lekeitiar gizon biak asmo bakarra izan zuten.

—Ba dogu guk, ba, musiku ona errian, ori zertuko leukeana.

—Zein, ordea?

—Altuna, mutil! Durangarra, Paris-en ikasia.

Eta ez bai ta ez ez, an dijoaz irurak Altuna-rengana, Iparragirrek zuan musika premiña, nork eskiñi ba zutela-ta.

Eskolapean zegoan Maruriren bizartegia, gaur Caja Ahorros Municipal de Bilbao dalakoa dagoan tokian bertan. Arroितaren ostatuan, ordea, orain bizartegia dauka gure adiskide betiko batek.

Eskolapetik urbil xamar dago Trinitade kalea. Ortxe, 7 garren etxean bizi zan, lenengo oiñean, Juan Mari Altuna, erriko organista ernea. Etxe orrek zutik dirau oraindano, aldamenekoa eratsiberri izan arren.

Altunak, etxean bertan zeukan harmonio txiki bat. Eta soñu-gailu ortaz baliatu izan zan durangarra, Joxe Mari Iparragirreri doiñu ez ezaguna irakasteko.

Egun batzuetan iraun zuan, beraz, errian giputzak, eta Bittorenean jan, edan eta lo, eta Altunarenean entzun eta kantatu, andik aldegin zuanean ikasirik zeraman Iparragirrek munduan laister agertuko zuan kantu ederraren doiñua, itzak berberek bait zituan.

Altunak irakatsi doiñua, esan bezela, Garai errixkan entzundakoa zuan gure organista argi arek.

* * *

Leenago aipatu bezela, Madrilleko gobernuari ez zitzaion batere gogoko izan Iparragirreren kantu ernagarria, eta Joxe Mari kartzelatik atera arren, ez zuan onek giro egokirik izan geroztik euskal-lurretan, eta erbestara bidean jarri zan. Asturias-en zear, Galiziraiño jo zuan eta azkenez Portugal-en egotalditxo egiñaz, Ameriketarantz abiatu, 1857 urtetik geroz. Emakume giputzarekin ezkondu zan an, eta artzain ibilli. Geroago, berriz, 1877 urtean edo aberri-ratu zan, eta Zozabarro basetxean il, 1881 gn. urtean.

Iparragirrek il zanean 61 urte zituen, beraz.

Altuna, gazteago zalarik ere, leenago il zan.

Lan au idazte orduan ez dugu argitu aal izan, Altuna noiz eldu izan zan onera. Baiña, 1857 baiño leen izan zala gertakizun ori, argi dago, noski.

Urte aietan, gure erri inguruko seme ta gure erriarentzat ongille ain bikaiña izan zan Jose Jabier Uribarren zalduna, Paris-en bizi zan, bere Bankuetxe ta guzti.

Sinisgarri da Paris-en alkar ezagutu zutela Uribarren bankeru ospatsu euskaldunak eta Altuna musikari gazteak. Eta Lekeition aberats arek jarrieraziko zuan organu berri bikaiña jotzeko, nor aukera-koagorik Altuna baiño?

Eta organua baiño leen, noski, eta urte batzuk aurretik, Altuna emen zegoan, erriko organista. Ta organu berri ori zertu orduko, irakatsi izan zion Iparragirreri Garaiko doiñua.

* * *

Uribarren aberats ori, bestalde, senitarteko dugu. Gure aitonaren lengusua zan, eta onen bigarren deitura, aren lenbizikoa bezela zan.

Ikus dezagun orain, F. Okamika gure erriko istorigilleak, 1965 gn. urtean argitara liburuan, 243 gn. orrialdean: «Uribarren, Paris-en il zan, 1861 gn. aprillaren 8-an. Erriko gizon batzuek beren berengiz joan ziran mugaraiño, ongillearen gorpuaren billa. Maiatzaren 14-an eidu ziran urira. Ilkutxa gaiñean mantu egalundua ezarri zioten, itz oiek zituana: Iturriak, Ikastetxea, Nautika eskola, Lazunarri. Arek bere diruz egindako lanak. Elizkarietarako, Juan Maria Altuna organistak meza berezia idatzi zuan eta orduantxe estreñiatu zuten Parisko 1855 Agerketan saritua izan zan Cavaillé-Coll organu ederra.»

* * *

Gazterik il zitzaigun, beraz, Altuna. Ez zituan 40 urte besterik. Eta aldi artan asko ta asko il oi ziran eriaz il ere, erromantikuen gaitzez: bularretik.

Anartean, bere bizitzako azken urteetan, zenbat bider ez ote zuan ikusi izango Altunak, an, bere etxetik oso urbil, Konpañiako eliza-
ren aldamenen eta armailletan, orduan mutil koxkorra zan R. M. Az-
kue, 1864 gn. urtean, Juan Mari-ren etxetik bertan, jaio zan ura?

Udazkenean eta udaberrian joan dijoaz geienbat geiso ortarikoa dutenek. Eta alaxe, Altuna ere, 1868 gn. udaberrian joan zitzaigun, garagarrilean, San Antonio bezperan, musika arloan ainbat ikasketa egin eta emaitz mardulak eta borobillak emateko gertu-gertu ze-
goanean.

Lekeitioko illerrian datza aren gorpua ere. Lumentxa muiñoak

maitakiro gorde izan digu orainarte, solo santu artan sartu eta esku-bitara, bigarren goimaillan ezkerretik, bidetik urbil xamar.

Arrizko edergaillua du estalgarritzat, karakatxez egiña, emen ugari baita mueta ori. Arriaren atzean, arrabita irudia du, azalgain. Zcnbat bider ez ote genduan ikusi, umetxo giñalarik ere, gaur aren omenez lerro maitari auek egingo genituala buruak eman gabe? Zer genekian guk Altunaren berri, orduan?

Aurrean ilartitz auxe dauka:

AQUI YASEN
LOS
RESTOS MOR
TALES DE
D. JUAN MARIA
DE ALTUNA Y
MASCARUA. QUE
SU ALMA ESTE
ENTRE LOS BIE
NABENTURADOS
AMEN
AÑO 1868

Nork jaso ote zion illobi apainxka ori? Agian, Españiako Erregiña Isabel II gn. aginduz, onera etortzen zanetan, arek eskiñi kantuak atsegin izaten zitzaizkiolako?

* * *

Illerriko berri ori azalekoegia izanik, argitasun geiagoren eske elizako artxibura jo dugu.

Eta egia. Aipatutako 1868 gn. urtean il zan. Aurkitu orduko, ainbat orri itzuli ditugu, eta arrituta geratu, gaiñera, erri txiki batean, urte barruan ainbeste lagun il zala oartzean. Urte artan 121 lagunek izan zuten eriotzaldi. Ez zegoan inñun automobilik, eriotzak orrela ugaltzeko.

Baiña ezbearrez, azidentez, 27 lagun il ziran, geienak ez umeak; sabel-jarioz 13; sukarrez 17, aurrak eta umeak batipat; bularretik 9; tiphus dalakoaz 7; aurrak eta txit gazteak, 8. Zaarrez ere il zan mordoa, ordea, 13. Oraingo eri izugarri ontaz, bizienaz, ez zan inñor

il. Eta biotzetik, bat bakarra, ura ere Uribarrendarra, Paristik etorria, baiña gaztea.

* * *

Eliz-artxibuan datzan lur-erate agiria, erraldatu dezagun orain.

D. Juan María
Blas de Altuna,
Profesor de Música

Como Cura de la Parroquial Matriz Santa María de Lequeitio en Vizcaya, Obispado de Vitoria, mandé dar sepultura eclesiástica el día de la fecha al cadáver de Dn. Juan María Blas de Altuna, natural de Durango, de cuarenta años, soltero, e hijo legítimo de Dn. Vizente de Altuna y Mazcazaga, natural de Aramaiona, y D.ª Cecilia de Masca-roa y Echevarría, natural de Zornonza; falleció ayer de *Tisis*, habiendo recibido los Santos Sacramentos de Penitencia, Sagrado Viático, Extrema Unción; siendo testigos Pedro de Barainca, sacristán, y José Antonio de Gaviola, enterrador, natural de ésta. Y para que conste lo firmo. Lequeitio treze de Junio de mil ochocientos sesenta y ocho. Juan Domingo de Aguirre.

Eta orrelaxe joan zitzaigun, aztarna aundirik uzteke, artista argi ura. Geroago, Belasko ospatsua izan zan organista txit ona urte luzeetan, eta urrena, Alex Valdes Goikoetxea, gure musika irakaslea.

Altunaren eriotzako lenengo Eunurteburuan gagozan ezkerero, urren-go urte ortan, 1868-1968 bitartearen ondorengo egoki bezala, euskaldun errimaiteak epe gogoangarri ori egokiro ospatzea, bearkizuna litzatela dirudi.

Iparragirrek itz ederrez tajututako bertsuak, euskaldun guztien biotzetara, euskaldun zintzoen biotzetara beintzat, eldu baldin izan badira, Altunak ortarako autatu zuan erri-musikaz isuriak izan dirala ez dezagun aantz.

Goratu ditzagun beraz, kantu maitagarri ori abestutzean, Joxe Mari Iparragirre uretxuarra eta Juan Mari Altuna durangarra.

Euskalerrriak ez al ditu aaztuko, ez bata eta ez bestea, urte luzeetan.

E. ERKIAGA.

Lekeition, 1967 iraillean.